

Tadqiqot natijalariga asoslanib, aholining moliyaviy savodxonligini oshirish migratsiya siyosatini takomillashtirishning muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida baholanishi lozim. Xususan, migratsiyaga chiqishni rejalashtirayotgan shaxslar uchun majburiy bo‘lmagan, biroq rag‘batlantiruvchi moliyaviy maslahat va trening dasturlarini joriy etish maqsadga muvofiq. Ushbu dasturlar doirasida migrantlarga daromadlarni rejalashtirish, pul o‘tkazmalarini boshqarish, kredit va qarz majburiyatlarini baholash hamda moliyaviy firibgarliklardan himoyalash bo‘yicha amaliy bilimlar berilishi zarur.

Shuningdek, qaytgan migrantlar uchun moliyaviy savodxonlik va tadbirkorlik ko‘nikmalarini birlashtirgan integratsion dasturlarni rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Bu chora-tadbirlar migrantlarning jamg‘armalarini iste‘molga emas, balki kichik biznes va investitsion loyihalarga yo‘naltirish imkonini yaratadi. Natijada migratsiya vaqtinchalik daromad manbai sifatida emas, balki barqaror iqtisodiy rivojlanishga xizmat qiluvchi omilga aylanadi.

Umuman olganda, aholining moliyaviy savodxonligini oshirish mehnat migratsiyasining salbiy ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarini kamaytirish bilan birga, uning ijobiy ta‘sirini kuchaytiruvchi strategik vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Mazkur yo‘nalishda olib boriladigan tizimli siyosat migratsiya jarayonlarini boshqarish samaradorligini oshirishga, aholi farovonligini mustahkamlashga va milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. *World Bank. Financial Consumer Protection and Literacy: Global Practices.* – Washington D.C., 2020.

2. *International Labour Organization. Global Estimates on International Migrant Workers.* – Geneva, 2022.

3. *Abdurahmonov Q.X. Mehnat iqtisodiyoti va migratsiya jarayonlari.* – Toshkent: Iqtisodiyot, 2020.

4. *Qurbonov A., Rasulov D. Aholining moliyaviy savodxonligi va iqtisodiy xulq-atvori.* – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.

5. *Xolmatov Sh. Mehnat migratsiyasining ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlari.* – Toshkent: Universitet, 2019.

INSON KAPITALI TARKIBIDA MOLIYAVIY SAVODXONLIKNING DEMOGRAFIK SIYOSAT SAMARADORLIGIGA TA‘SIRI

Bahriddinova Muazzam Azam qizi

TDIU huzuridagi “O‘zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishning ilmiy asoslari va muammolari” ilmiy-tadqiqot markazi katta ilmiy xodimi

Omanova Kamola Botir qizi

TDIU huzuridagi “O‘zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishning ilmiy asoslari va muammolari” ilmiy-tadqiqot markazi stajyor tadqiqotchisi

Jahonda mamlakatlar iqtisodiyotini rivojlantirishda inson kapitaliga samarali yondashish muhim rol o‘ynaydi, chunki har bir mamlakatning iqtisodiy

taraqqiyoti uning aholisining bilimlari, ko'nikmalari va yangiliklarga qodirligiga bog'liq. Inson kapitali, ya'ni yoshlarning ta'limi, professional rivojlanishi va sog'liqni saqlash tizimining yaxshilanishi, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, innovasiyalar olib kelish va raqobatbardosh bozorda muvaffaqiyatli bo'lish uchun muhim manba hisoblanadi. Shu sababli, mamlakatlar o'zining inson kapitalidan to'g'ri va samarali foydalanishga alohida e'tibor qaratayotgan bugungi kunda, busohadagi strategik investisiyalar iqtisodiy o'sish va barqaror taraqqiyotning asosi bo'lib xizmat qilmoqda. Shuning uchun, inson kapitalidan samarali foydalanish —bu har bir mamlakatning uzoq muddatli muvaffaqiyatini ta'minlash uchun kalitdir. Agar mamlakat o'z aholisining qobiliyatlarini to'liq rivojlantirishga e'tibor qarata olsa, ular nafaqat o'zlarining maqsadlariga erishish, balki jahon miqyosidagi raqobatga ham barham berish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Darhaqiqat mamlakatimizda ham inson kapitalini rivojlantirish, undan barcha bosqichlarda samarali foydalanish borasida tizimli islohotlar amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1 sentabr 2023 yil 158-sonli Farmoni «O'zbekiston —2030» strategiyasining birinchi ustuvor yo'nalishida inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan bir qator maqsad va chora-tadbirlar belgilangan. Ushbu yo'nalishda har bir insonga o'z salohiyatini ro'yobga chiqarishi uchun munosib sharoitlar yaratish, ta'lim, tibbiyot va ijtimoiy himoya tizimlarini takomillashtirishga alohida e'tibor qaratilgan (Farmon, 2023). O'zbekiston Respublikasi Prezidentining, 2024 yil 23 sentabrdagi "Kambag'allikdan farovonlik sari" dasturi PQ-330-son qarorining "Barqaror bandlik va yuqori daromad topishga erishish, tadbirkorlar bilan o'zaro manfaatli hamkorlik o'rnatish, "drayver" loyihalarni amalga oshirish, yer maydonlarini kambag'al oilalarga ijaraga berish, tadbirkorlikka jalb qilish" deb nomlangan ikkinchi bandining birinchi xat boshida "2024-yil yakuniga qadar 500 ming, 2025-yil davomida 1 million nafar aholini kambag'allikdan chiqarish choralari ko'rish yuzasidan kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish" shuningdek "Ta'lim olish va kasb-hunarga o'rganish imkoniyatini yaratish, maktabgacha ta'lim bilan qamrovni oshirish, xorijiy tillarga, kasb-hunarga yoki mutaxassislikka o'qitish, oliy ma'lumot olishga ko'maklashish" deb nomlangan uchinchi bandining birinchi xat boshida "Kambag'al oilalarning farzandlarini maktabdan tashqari ta'lim va sport to'garaklariga qamrab olish darajasini oshirish", ikkinchi xat boshida 2025-yil yakuniga qadar respublikadagi 3 —7 yoshli bolalarning maktabgacha ta'lim bilan qamrov darajasini 80 foizga yetkazish ko'zda tutilgan.

Inson kapitali mamlakat iqtisodiyotiga, aholi daromadlariga ta'sirini o'rganish, iqtisodiy rivojlanish, ta'lim, sog'liq va ijtimoiy imkoniyatlar bilan bog'liq muammolarni tushunishda muhim ahamiyatga ega. Inson kapitali tushunchasini ko'plab xorijiy va mahalliy olimlar o'z tadqiqotlarida o'rganganlar. Jumladan Beckerning 1964-yilda nashr etilgan "Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education" asari inson kapitali nazariyasining asosiy asarlaridan biridir. Ushbu asarda Becker ta'lim va

sog'liqni saqlash kabi sohalarga qilingan investitsiyalarni shaxsiy va ijtimoiy daromadlarni oshirishga qaratilgan iqtisodiy faoliyat sifatida tahlil qiladi. Uning fikricha, bunday investitsiyalar shaxslarning ish haqi va mehnat unumdorligini oshirishga hissa qo'shadi. Beker ta'limni iqtisodiy nuqtai nazardan baholaydi va uni ishchi kuchining mahsuldorligini oshiradigan investisiya sifatida ko'radi. Insonning sog'lom bo'lishi ham ish unumdorligiga ta'sir qilishini ta'kidlaydi. Inson kapitaliga qilingan investitsiyalardan faqat shaxs emas, balki butun jamiyat ham foyda ko'radi, bilimli aholi jinoyatchilik darajasini pasaytiradi, innovatsiyani rivojlantiradi, iqtisodiy o'sishni tezlashtiradi.

Inson kapitalini rivojlantirish, ya'ni ta'lim, sog'liqni saqlash, kasbiy malaka va umuman odamlarning salohiyatini oshirish iqtisodiy taraqqiyotning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Inson kapitalining rivojlanishi aholi daromadlari, ish bilan bandlik va inflyatsiya darajasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ta'lim va malaka oshirgan ishchilar yuqori mehnat unumdorligini ta'minlab, ish xaqalarini oshiradi, bu esa umumiy iqtisodiy o'sishga va aholi turmush darajasining yaxshilanishga olib keladi. Shuningdek, inson kapitalini rivojlantirish ishsizlik darajasini kamaytirish, yangi ish o'rinlarini yaratish va iqtisodiyotda inflyatsiyani boshqarishda ham muhim rol o'ynaydi.

Inson kapitalini rivojlantirish mamlakat iqtisodiyotiga bir nechta muhim ko'rsatkichlar ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ushbu omillar, iqtisodiy o'sish, ish bilan bandlik, daromadlar, savdo, hamda inflyatsiya darajasi kabi asosiy ko'rsatkichlarda namoyon bo'ladi. Inson kapitalini rivojlantirish, ya'ni ta'lim, sog'liqni saqlash va malaka oshirishga qaratilgan investitsiyalar iqtisodiy samaradorlikni oshiradi. Bu esa, ishchilarning yuqori unumdorligi orqali, umumiy ishlab chiqarish va milliy sog'lom o'sishni ta'minlaydi. Ta'lim darajasi yuqori bo'lgan aholi iqtisodiy faollikni oshirib, yangi texnologiyalarni qabul qilishga qodir bo'ladi, bu esa iqtisodiyotning tez o'sishiga xizmat qiladi. Inson kapitalini rivojlantirish, odamlarning malakasini oshirish, yangi ko'nikmalarni o'rgatish va ularga yangidan-yangi ish o'rinlarini taqdim etishni nazarda tutadi. Bu ishsizlik darajasini kamaytirishga, ish bilan bandlikni oshirishga va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Malaka oshirgan va ta'limga ega bo'lgan ishchilarning bozordagi talabga mos keluvchi ishlarda faol ishlashlari ish bilan bandlik darajasini yaxshilaydi. Inson kapitalini rivojlantirish, ta'lim va malakaga investisiya kilish aholi daromadlarini oshirishga olib keladi. Oliy ta'lim va kasbiy tayyorgarlikka ega bo'lgan odamlar yuqori ish haqlariga ega bo'lib, ularning xarid qudrati oshadi. Bu, o'z navbatida, iqtisodiyotning boshqa sohalariga ijobiy ta'sir ko'rsatib, aholi turmush darajasini yaxshilaydi. Inson kapitalini rivojlantirishning iqtisodiy barqarorlikka qaratilgan ijobiy ta'siri bor. Kasb-xunar va ta'lim darajasi yuqori bo'lgan aholi, iqtisodiyotning samarali faoliyat ko'rsatishiga yordam beradi, bu esa narxlar ko'tarilishini, ya'ni inflyatsiya darajasining oshishini nazorat qilishga ko'maklashadi. Malaka oshirgan ishchilarning ishlab chiqarish unumdorligining oshishi, narxlarning barqarorligini saqlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Inson kapitalining rivojlanishi, mamlakatning maxsus va kasbiy

bilimlardan foydalanish darajasini oshirishga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bu omil mamlakatning xalqaro bozorda raqobatbardoshligini kuchaytirib, iqtisodiy barqarorlik va rivojlanishni ta'minlaydi. Yaxshi ta'lim va kasbiy tayyorgarlikka ega bo'lgan ishchilar mamlakatning global bozordagi rolini mustahkamlashga xizmat qiladi. Inson kapitalini rivojlantirish mamlakatning makroiqtisodiy ko'rsatkichlariga ijobiy ta'sir ko'rsatishi uchun aniq va samarali yo'nalishlar kerak. Shu bois, inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan bir necha takliflarni ilgari suramiz: -Maktablardan tortib oliy ta'lim muassasalarigacha, ta'limning har bir bosqichi malaka va bilimlarni oshirishga qaratilgan bo'lishi kerak. Bu, o'z navbatida, ish bilan bandlikni oshirishga, aholi daromadlarini yaxshilashga va yuqori malakali kadrlar orqali ishlab chiqarish unumdorligini oshirishga yordam beradi. Iqtisodiy rivojlanishni ta'minlash uchun, davlat va xususiy sektor tarafidan ta'limga investisiya qilish zarur. -Insonning sog'lig'ini saqlash va uni yaxshilash uchun qo'shimcha sarmoyalarni yo'naltirish, aholi ishga layoqatli va barqaror holda faol ishlashini ta'minlaydi. Sog'liqni saqlashning yaxshilanishi, ishchi kuchining unumdorligini oshirishga, shuningdek, ishsizlik va iqtisodiy muammolarni kamaytirishga olib keladi. Xususan, aniq profilaktika va davolash dasturlariga yo'naltirilgan investisiyalar aholining ish faoliyatini uzluksizligini va rivojlanishini ta'minlaydi.

Raqobatbardosh iqtisodiyotni yaratish uchun zamonaviy texnologiyalar va innovasiyalarga e'tibor qaratish zarur. Shuning uchun, innovasion sohalarga ta'lim va kasbiy tayyorgarlik dasturlarini kiritish talab qilinadi. Ishchilarning texnologik bilimlarini oshirish, yuqori texnologik sohalarda ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga va shu orqali iqtisodiy o'sishni tezlashtirishga olib keladi. Bu, shuningdek, global bozorda mamlakatning raqobatbardoshligini oshiradi. Inson kapitalini rivojlantirish davlat, xususiy sektor va mahalliy hokimiyatlar o'rtasida samarali hamkorlikni talab qiladi. Davlat o'zining siyosatini ishlab chiqarishda mahalliy hokimiyatlar va tashkilotlar bilan hamkorlik qiladi, bu esa inson kapitaliga e'tiborni kengaytirishga, mintaqaviy muammolarni hal qilishga va ijtimoiy barqarorlikni saqlashga xizmat qiladi. Bu usul ish bilan bandlik, daromadlarni va sohaviy o'sishni mustahkamlashga ko'maklashadi. Ushbu takliflar inson kapitalini rivojlantirishning makroiqtisodiy ko'rsatkichlarga, shu jumladan, iqtisodiy o'sish, ish bilan bandlik, inflyasiya, savdo va umumiy farovonlikka ijobiy ta'sir ko'rsatishga yordam beradi.

Foydalanilgan dabiyyotlar ro'yxati:

1. *O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston -2030" to'g'risidagi PF-158-son Farmoni, 11.09.2023 yil. PF-158-son 11.09.2023.«O'zbekiston —2030» strategiyasi to'g'risida.*

2. *O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. "Kambag'allikdan farovonlik sari" dasturi. PQ-330-son Qarori, 23.09.2024.*

3. *Becker G.S. (1964) Human capital: A Theoretical and empirical analysis.*

4. Bryus N. Pfau and Ira T. Kay (2002) *The human capital edge : 21 people management practices your company must implement (or avoid) to maximize shareholder value*. New York, NY [u.a.] : McGraw-Hill. *The human capital edge : 21 people management practices your company must implement (or avoid) to maximize shareholder value* -EconBizCascio,

5. W. F., Boudreau, J. W., & Fink, A. A. (2019). *Investing in People: Financial Impact of Human Resource Initiatives*(3-bosqich). Society for Human Resource Management. *Investing in People: Financial Impact of Human Resource Initiatives*:

6. Boudreau, John W., Cascio, Wayne F., Fink, Alexis A.: 9781586446093: Amazon.com: BooksFarmon, (2023)

7. Frank S. Levy. Richard J. Murnane. (2003) *The Skill Content of Recent Technological Change: An Empirical Exploration*. Massachusetts Institute of Technology (MIT) -Department of Urban Studies & Planning. *The Skill Content of Recent Technological Change: An Empirical Exploration* by David H. Autor, Frank S. Levy, Richard J. Murnane :: SSRN

8. Rosenfeld, A., & Spillane, J. (2021). "The Learning Curve: Rethinking Business School Education in the Digital Age". *Harvard Business Review*

АҲОЛИ МОЛИЯВИЙ САВОДХОНЛИГИНИ ОШИРИШДА ИНСОН ОМИЛИНИНГ ДАВЛАТ МОЛИЯСИ САМАРАДОРЛИГИДАГИ ЎРНИ

Холиқова Дурдона Бунёдҷон қизи

Тошкент давлат иқтисодиёт университети докторанти

Маълумки, замонавий бозор иқтисодиёти шароитида давлат молияси самарадорлиги фақат молиявий ресурслар ҳажми ёки институционал механизмлар билан эмас, балки аҳолининг молиявий онги, хулқ-атвори ва иқтисодий қарор қабул қилишдаги фаоллиги билан ҳам белгиланади. Шу нуқтаи назардан, аҳолининг молиявий саводхонлиги шахсий даромад ва харажатларни бошқариш воситаси бўлиш билан бирга, давлат молиявий тизимининг барқарор ишлашига хизмат қилувчи муҳим ижтимоий-иқтисодий омил сифатида намоён бўлади.

Агар фуқаро молиявий қарорларни онгли равишда қабул қилмаса, солиқ тўлашни ижтимоий масъулият сифатида англамаса ва давлат бюджетини “ўз маблағи” сифатида қабул қилмаса, ҳатто энг такомиллашган молиявий институтлар ҳам кутилган самарани бермайди. Шу маънода, инсон омили давлат молияси тизимида пассив объект эмас, балки фаол субъект сифатида қаралиши лозим¹⁴³.

¹⁴³ Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2014). The Economic Importance of Financial Literacy: Theory and Evidence. *Journal of Economic Literature*, 52(1), 5–44.